

Karol Górski (1903-1988)

Nieczęsto się zdarza, aby o badaczu, od którego śmierci minęło ponad dwadzieścia lat, wciąż nie tylko się wiele mówiło, wspominało, organizowało konferencje lub wydawało o nim książki, ale nawet publikowało jego prace, artykuły czy listy. Tak dzieje się z osobą Karola Górskiego, niewątpliwie jednego z najwybitniejszych intelektualistów i historyków polskich w XX w.¹ Powstaje pytanie, skąd ten fenomen? Jakie było życie i kariera naukowa badacza, którego ranga, dorobek i autorytet w Polsce i świecie był powszechnie uznawany? Warto się zastanowić też, jak to było możliwe, że tak wiele osiągnął w swoim długim życiu człowiek, który podczas uroczystości nadania mu doktoratu *honoris causa* Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w 1979 r. pokornie mówił o sobie: „Uczciwie mówiąc, nie byłem i nie jestem uczonym najwyższej miary – tak na dobrze z plusem – czasem w drodze wyjątku na bardzo dobrze z minusem”².

Urodził się 30 kwietnia 1903 r. w jednym z największych ośrodków imperium rosyjskiego – Odessie. Jego ojciec, Kazimierz, był znanym w mieście chirurgiem, a matka, Anastazja z domu von Stahel, zajmowała się domem, przejawiając zamiłowanie do gry na fortepianie utworów Beethovena i Chopina. Ojciec w wolnych chwilach zajmował się malarstwem. Wystawiał swoje obrazy w Odessie i Warszawie. Jego specjalnością były pejzaże, portrety i martwe natury. Karol się urodził po ośmiu latach małżeństwa i dopiero po następnych sześciu w rodzinie pojawił się kolejny członek – brat Stanisław, który w 1941 r. zginął jako młodszy oficer Wojska Polskiego w Anglii. Rodzice Karola należeli do bardziej zamożnych wśród miejscowej Polonii, posiadali dom, stosunkowo dobre dochody pozwalające

¹ K. Górski, *L'intégrisme en Pologne*, Lille 1989; tenże, T. Borawska, *Umysłowość średniowiecza*, Warszawa 1993; tenże, *Prawda w historii*, Toruń 1998; Karol Górski – człowiek i uczonec, cz. 1, red. Z. H. Nowak, Toruń 1999; cz. 2, red. M. Biskup, J. Tandecki, Toruń 2004; K. Górski, *Autobiografia naukowa*, red. W. Sieradzan, Toruń 2003 [*Homines et historia* 4]; K. Górski, W. Górski, *Zakon krzyżacki a powstanie państwa pruskiego*, Malbork 2003; *Robimy nie dla siebie, ani dla względu ludzkiego, ale dla zasady: korespondencja 1952-1988*, Karol Górski – Antoni Bazieliński, wyd. K. Maj, A. Zieliński, Toruń 2006; K. Górski, *Společné podstaty kultury. Zbiór prac*, red. W. Piasek, Toruń 2006 [*Homines et historia* 5]; tenże, *Zarys dziejów katolicyzmu polskiego*, red. W. Piasek, W. Szramowski, Toruń 2008 [*Homines et historia* 9]; *Autobiografia mistyczna M. Teresy od Jezusa, karmelitanki bożej (Anny Marii Marchockiej) 1603-1652*, wyd. K. Górski, Poznań 2009 (wyd. 1: 1939 [*Pisarze ascetyczno-mistyczni Polski* 2]); *Pisma ascetyczno-mistyczne benedyktynek reformy chełmińskiej*, wyd. K. Górski, Poznań 2009 (wyd. 1: 1938 [*Pisarze ascetyczno-mistyczni Polski* 1]).

² K. Górski, *Autobiografia*, s. 18.

na indywidualne kształcenie synów. Zanim w wieku 11 lat Karol poszedł do szkoły z językiem rosyjskim, w domu uczył się języków francuskiego, niemieckiego i angielskiego. Okazało się to w przyszłości niezmiernie istotne dla rozwoju niezwykle szerokich horyzontów badawczych Karola Górskiego. Nie wykazując ani specjalnych zdolności muzycznych, ani graficznych, udał się w 1914 r. wraz z rodzicami i bratem na wycieczkę do Krakowa i Zakopanego. Wyjazd ten zrobił na nim wielkie wrażenie. Szczególnie kopiec Kościuszki, zabytki i muzea oraz życie narodowe dawnej stolicy Polski pogłębiły w nim poczucie patriotyzmu oraz pierwsze zainteresowania historyczne. Pomimo wybuchu wojny 1 sierpnia 1914 r. państwo Górscy postanowili powrócić do Odessy przez Węgry i Rumunię. Na miejscu Karol poszedł ponownie do szkoły rosyjskiej. Rodzice przeznaczili początkowo starszego syna na inżyniera. On sam, zasmucając rodziców, nie wykazywał w tym kierunku żadnych zainteresowań ani umiejętności matematyczno-technicznych. Zamierzano nawet, aby został chemikiem. Jego jednak coraz bardziej pasjonowała historia, przede wszystkim okres napoleoński i Księstwo Warszawskie. Jak pisze w swojej *Autobiografii naukowej*: „Kiedy miałem piętnaście lat, uchylałem się od chodzenia na zabawy, aby czytać książki i dokumenty historyczne ze zbiorów ojca. Wtedy też postanowiłem zostać historykiem”³. Sam nie potrafił w pełni wyjaśnić motywów swojej życiowej decyzji.

Po zakończeniu wojny wraz z rodzicami wrócił do ojczyzny i zamieszkał z nimi w Milanówku, gdzie państwo Górscy mieli krewnych. Maturę uzyskał w 1921 r. Z historii nie dostał jednak piątki, lecz dobry z plusem (wcześniej – kiedy bardzo się starał – osiągał czasem pięć z minusem). Wtedy przyszedł czas realizacji marzenia kształtującego się od kilku lat, czyli wybrania kierunku studiów – historii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wspomniane dobre przygotowanie językowe, w tym również w odniesieniu do klasycznej łaciny, zainteresowanie filozofią stanowiły doskonałą podstawę do dalszej nauki na uczelni, która przeżywała okres świetności. Podczas studiów Karol Górski zdobywał umiejętności warsztatowe, szczególnie w zakresie historii gospodarczej u prof. Romana Grodeckiego, a później u prof. Władysława Semkowicza, autora słynnej, klasycznej monografii poświęconej rodowi Awdanów. Na seminarium tego ostatniego przygotował pracę dyplomową zatytułowaną *Ród Odrowążów w wiekach średnich*, która, zgodnie z ówczynie obowiązującymi przepisami, ze względu na swój wysoki poziom została uznana za dysertację i stała się podstawą do uzyskania stopnia doktorskiego. Promocja odbyła się 9 marca 1927 r. Doświadczenia lat studiów, wykłady wybitnych uczonych (Stanisława Kutrzeby, Jana Fijałka, Jana Dąbrowskiego) zaowocowały w późniejszym okresie, jak się wydaje, zarówno w refleksji dotyczącej przedmiotu badań (badania geograficzno-historyczne), jak również w metodologii. Z perspektywy 40-50 lat stwierdzał: „Gdy wiele lat później zetknąłem się ze szkołą *Annales* – rozumiałem doskonale, na czym polega nowość metod stosowanych przez tę grupę badaczy”⁴.

³ Tamże, s. 17.

⁴ Tamże, s. 22.

Warto odnotować znaczenie okresu krakowskiego (lata 1921-1925) w życiu Karola Górskiego dla ukształtowania się sylwetki religijnej i społecznej uczzonego, z czym wiązała się również jego postawa metodologiczna i jeden z kierunków badań. Chodzi o zetknięcie się Karola Górskiego ze Stowarzyszeniem Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”. Organizacja ta, raczej o cechach bardziej elitarnych niż masowych, grupująca głęboko wierzących publicystów katolickich, naukowców, studentów, działaczy społecznych, część duchowieństwa, zajmowała się życiem religijnym i pracą intelektualną, w tym problemami filozoficzno-religijnymi, społeczno-gospodarczymi, narodowymi, chrześcijańsko-społecznymi i mesjanistycznymi. Do stowarzyszenia należał również późniejszy książę prymas Polski, Stefan Wyszyński. Karola Górskiego zainteresowała szczególnie sekcja filozoficzno-religijna prowadzona przez ks. Konstantego Michalskiego. Tam po raz pierwszy zwrócił uwagę na myśl św. Tomasza, która wywarła na nim ogromne wrażenie. Tę fascynację („bakcył filozofii”) pogłębiły wykłady filozofa-tomisty o. Jacka Woronieckiego⁵ oraz socjologa ks. Antoniego Szymańskiego. Nieobce mu wówczas były problemy społeczno-gospodarcze, w tym głównie możliwość – później, jak się okazało, całkowicie nierealna – zbudowania modelowego społeczeństwa katolickiego⁶.

Po promocji doktorskiej Karol Górski odbył służbę wojskową w Grudziądzu, w słynnym Centrum Wyszukolenia Kawalerii. Zetknięcie się z ziemią chełmińską, Pomorzem Nadwiślańskim, z ich kulturą, średniowiecznymi zabytkami architektury, a w szczególności z licznymi zamkami krzyżackimi wywarły niezwykle wrażenie na młodym badaczu. Podczas ćwiczeń taktycznych w małej wsi o genezie średniowiecznej – Radoszki w powiecie brodnickim, młodzi ludzie mówili żołnierzom o dębie Jagiełły w dolinie rzeczki Krynicy. Pod nim odpoczywać miał król Polski podczas wyprawy grunwaldzkiej w 1410 r. Wszystko to rozpałało wyobraźnię i ciekawość Karola Górskiego, której nie mógł zaspokoić literaturą, zazwyczaj popularną, napisaną w języku polskim. Wówczas zaczęła się pojawiać myśl skierowania własnych badań właśnie na ten obszar Polski i na epokę średniowieczną. Wiązał się jednak z tym problem zmagania się z historiografią niemiecką, zarówno dziewiętnastowieczną, jak również współczesną, która po przejęciu przez Polskę dawnych Prus Zachodnich po 1919 r. szczególnie zaostrzyła swoje oceny, uważając ten obszar za całkowicie niemiecki, poddawany przez Królestwo Polskie w latach 1454-1772 przymusowej polonizacji.

Po zakończeniu służby wojskowej Karol Górski zamieszkał w Poznaniu, gdzie znalazł możliwość pracy w prywatnym Gimnazjum im. Adama Mickiewicza.

⁵ K. Górski, *Studia i materiały z dziejów duchowości*, Warszawa 1980, s. 191: „O. Jacek Woroniecki głosił postawę otwartą wobec wszelkiej prawdy, także tej, która jest zawarta w błędach ludzkich. [...] To był realizm, uderzający sformułowaniami prawa. Taka była jego realistyczna (i krytyczna) ocena religijności polskiej z jej fideizmem i sentymentalizmem”. Ten imperatyw prawdy był dla Karola Górskiego w szerszym znaczeniu elementem etosu historyka.

⁶ Z. H. Nowak, *Karol Górski – koleje życia*, w: *Karol Górski – człowiek i uczonego*, s. 7-29, tutaj s. 9.

Z uwagi na brak perspektyw na dalszą współpracę z dawnym promotorem z Uniwersytetu Jagiellońskiego postanowił związać się ze środowiskiem historycznym Uniwersytetu Poznańskiego, w tym przede wszystkim z prof. Kazimierzem Tymienieckim. Po pewnych przemyśleniach i pokonaniu obaw związanych z potrzebą zmiany dotychczasowego kierunku badań, za namową wspomnianego profesora, postanowił zainteresować się historią Pomorza i zakonu niemieckiego. Już po zawarciu związku małżeńskiego z nauczycielką geografii – Zofią Lipkowską, Karol Górski udał się na krótkie pobyty naukowe do Wolnego Miasta Gdańska, Pragi i Wiednia. Niestety, pomimo starań nie udało mu się zyskać pozwolenia władz niemieckich na kwerendę w archiwum w Królewcu. W wyniku intensywnej pracy ukończył jednak, a następnie opublikował drukiem w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk rozprawę habilitacyjną poświęconą Pomorzu w wojnie trzynastoletniej⁷. Po kolokwium, które odbyło się pod koniec 1932 r., Karol Górski został docentem z zakresu historii średniowiecznej Polski.

Ważnym momentem w dalszym rozwoju naukowym Karola Górskiego był VII Kongres Międzynarodowy Nauk Historycznych w Warszawie we wrześniu 1933 r. Uczestnictwo dało mu możliwość poznania wielu najwybitniejszych wówczas uczonych polskich, takich jak Marceli Handelsman czy Stefan Czarnowski, ale przede wszystkim obcych, takich jak Henri Berr, Erich Maschke, Ernst Percy Schramm, Emil Lousse czy Albert Brackmann. Ten ostatni był osobą, która dotychczas zabraniała mu dostępu do archiwum królewieckiego. Trudno stwierdzić, czy uzyskanie pozwolenia na badania w Królewcu było konsekwencją rozmowy z uczonym niemieckim, czy też ówczesnego odprężenia stosunków polsko-niemieckich. W każdym razie po otrzymaniu stypendium Funduszu Kultury Narodowej w 1934 r., w związku z podjętym tematem dotyczącym szlachty chełmińskiej w średniowieczu, Karol Górski udał się do stolicy Prus Wschodnich przez Malbork, gdzie na tamtejszym zamku podejmował go słynny już wówczas konserwator malborski, Bernhard Schmid, a następnie przez Elbląg. W archiwum królewieckim nie był zbyt gościnnie przyjmowany, gdyż uważano go za najbardziej antyniemieckiego badacza obcego, co świadczy o penetracji polskiego środowiska historycznego przez służby niemieckie.

W latach trzydziestych Karol Górski nadal pracował w gimnazjum i jednocześnie prowadził zajęcia zlecone na uniwersytecie. Po spotkaniu z Jakiem Maritainem w 1934 r. w Poznaniu zainteresował się jego myślą, czego pierwszym efektem było wydanie w poznańskiej Księgarni św. Wojciecha tłumaczenia (dokonanego wspólnie z ojcem) dzieła *Sztuka i mądrość*⁸ oraz praca o doktrynie wychowawczej prekursorów personalizmu⁹. Równocześnie zainspirowany referatem Stefana Czarnowskiego na wspomnianym kongresie warszawskim w 1933 r. starał się zweryfikować i obalić jego tezę o braku jakiegokolwiek życia wewnętrznego

⁷ K. Górski, *Pomorze w dobie wojny trzynastoletniej*, Poznań 1932.

⁸ J. Maritain, *Sztuka i mądrość*, tłum. K. i K. Górscy, Poznań b. d. (wyd. 2, a pierwsze powojenne ze wstępem W. Wencla: 2001).

⁹ K. Górski, *Wychowanie personalistyczne*, Poznań 1936.

nego w Kościele polskim u schyłku XVI w. Jako członek „Odrodzenia”, wprowadził krytyczny wobec „fideizmu i sentymentalizmu” polskiej religijności, czuł bezzasadność koncepcji Czarnowskiego. Ta opozycja zrodziła nowy kierunek badań zmierzający do wypełnienia niewątpliwej luki w polskiej naukowej historiografii kościelnej, ale też wymagający licznych, dogłębnych kwerend bibliotecznych i w archiwach klasztornych¹⁰.

Prace nad monografią *Szlachta chełmińska w XV w.* Karol Górski zakończył tuż przed wybuchem drugiej wojny światowej. Niestety maszynopis przepadł w czasie jej trwania. Sam autor został zmobilizowany do 7. Pułku Strzelców Konnych Wielkopolskich. Brał udział w walkach z Niemcami aż do 30 września 1939 r. Za męstwo podczas bitwy nad Bzurą, kiedy został dwukrotnie ranny, uhonorowano go Srebrnym Krzyżem Virtuti Militari. Wzięty do niewoli, był przetrzymywany aż do 30 stycznia 1945 r. w oflagu IIC w Woldenbergu (Dobiegniewie). Podczas pobytu w niewoli nie był bezczynny. Brał udział w niezwykle bujnym życiu kulturalno-oświatowym, a nawet naukowym tego oflagu, prowadząc liczne wykłady z zakresu historii Polski i historii kultury. Niekiedy słuchało go ok. 200-300 osób.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej Karol Górski powrócił do Poznania, obejmując wykłady jako docent etatowy. Nie doczekawszy się jednak katedry, wyraził gotowość podjęcia pracy na utworzonym pod koniec 1945 r. uniwersytecie w Toruniu. Władze uczelni, na czele z prof. Ludwikiem Kolankowskim, zaproponowały mu objęcie Katedry Dziejów Ziemi Pomorskich i Krajów Nadbałtyckich. Wiązało się to z wzięciem udziału w zakładaniu Instytutu Zachodniego i Pracowni Geografii Historycznej w Toruniu¹¹. Splot okoliczności – wraz z udaną akcją zabezpieczania książek z bibliotek poniemieckich i umieszczania ich w Toruniu – stworzył dla profesora Górskiego potencjalnie najlepsze miejsce do kontynuowania rozpoczętego jeszcze przed wojną głównego kierunku badawczego – historii zakonu niemieckiego w Prusach.

Zarówno pod względem dydaktycznym, jak i naukowym pierwszy okres pracy Karola Górskiego w Toruniu uznać należy za niezwykle owocny. Niewątpliwym wydarzeniem było opublikowanie przez niego w Instytucie Bałtyckim w Bydgoszczy, ale na zamówienie Instytutu Zachodniego, pracy *Państwo krzyżackie w Prusach* w 1946 r. Było to stosunkowo obszerne, syntetyczne dzieło, omawiające dzieje Zakonu aż do 1525 r. Stanowiło znakomity dowód prężności polskiej historiografii powojennej. Autor otrzymał za nie Nagrodę Ministra Oświaty oraz Polskiego Towarzystwa Historycznego we Wrocławiu w 1948 r. Pomimo wyostrzonych przez wojnę negatywnych opinii o państwie krzyżackim, autor doceniał osiągnięcia Zakonu w dziedzinie kultury materialnej. Książka stała się

¹⁰ J. Kłoczowski, Karol Górski – historyk polskiego chrześcijaństwa, w: Karol Górski – człowiek i uczyony, s. 63-77, tu s. 66-68.

¹¹ Toruniem, w którym planowano utworzyć uniwersytet w 1943 r., i jego historią K. Górski interesował się już przed wojną. W 1933 r. opublikowano zbiorową monografię *Dzieje Torunia do 1793 r.* pod red. Kazimierza Tymienieckiego, w której przedstawił on po raz pierwszy zarys historii politycznej i społecznej miasta.

punktem odniesienia dla następnych polskich badaczy, podejmujących tę tematykę głównie w Poznaniu i Toruniu¹². W 1947 r. Karol Górski zorganizował w Toruniu zjazd historyków zajmujących się Pomorzem i Prusami, na którym omówiono stan badań, a przede wszystkim źródeł, głównie królewieckich, do których utracono dostęp po przewiezieniu ich pod koniec wojny do kopalni soli w Grasleben w Saksonii¹³. Znaczny regres znakomicie rozwijającej się pracy dydaktycznej, w ramach której udało się profesorowi przyciągnąć grono zdolnych studentów, przyszłych znakomitych badaczy historii (Kazimierz Ślaski, Marian Biskup, Jerzy Kłoczowski, Irena Janosz-Biskupowa), przyniósł okres stalinowski, kiedy pozbawiono go katedry i seminarium magisterskiego na około 4 lata, powierzając mu jedynie wykład kursowy i zajęcia z neografii gotyckiej. Wówczas zrodziła się myśl napisania skryptu z tej tematyki, którą ziścił po latach¹⁴.

W ramach przemian politycznych w kraju zaczęto powołać Karola Górskiego do pełni uprawnień dydaktycznych, a 22 czerwca 1955 r. Senat Uniwersytetu Mikołaja Kopernika wystąpił o profesurę zwyczajną. Sprawa wymagała jednak czasu i dopiero 3 listopada 1957 r. zakończyła się nadaniem tego tytułu przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną. Dwa dni wcześniej Minister Szkolnictwa Wyższego mianował uczonego kierownikiem Katedry Historii Powszechnej Starożytnej i Średniowiecznej. Pomimo przekonania, że praca organizacyjna spowalnia realizowanie planów naukowych, i pojmowania jej jako męczącej i nieciekawej, K. Górski zgodził się pełnić obowiązki dyrektora Instytutu Historii UMK w latach 1959-1963. W 1950 r. został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności.

Okres popaździernikowy przyniósł możliwości szerszych kontaktów z nauką europejską, w tym przede wszystkim niemiecką. Pierwsza podróż profesora do Niemiec Zachodnich, do Bonn, przypadła już na rok 1958, na zaproszenie Walthera Hubatscha, wydawcy sławnych regestów dokumentów krzyżackich z archiwum królewieckiego, które przechowywano wówczas w Getyndze. K. Górski wygłosił tam, wobec bardzo liczного audytorium, referat na temat trwających od kilku lat w Toruniu prac nad wydaniem drukiem Akt Stanów Prus Królewskich, jako kontynuacji edycji Franza Thunerta. K. Górski pobyt w Bonn i Getyndze wspominał z mieszanymi uczuciami, ale mimo wszystko atmosfera w kontaktach polsko-niemieckich wydawała się nieco lepsza niż przed wojną¹⁵.

Celem wizyt w Danii w latach 1959 i 1965 było z jednej strony zaimplementowanie zainteresowania toruńskiego ośrodka historycznego kontaktami ze Skandynawią, z drugiej zaś przede wszystkim zebranie materiałów do badań porównawczych pomiędzy Polską a Danią, co przyniosło w późniejszym czasie opublikowanie

¹² M. Biskup, Karol Górski – tradycyjny czy nowatorski badacz dziejów zakonu krzyżackiego, w: Karol Górski – człowiek i uczone, s. 31-51, tutaj s. 43.

¹³ K. Górski, Autobiografia, s. 83 n.

¹⁴ Tenże, Neografia gotycka: podręcznik pisma neogotyckiego XVI-XX w., cz. 1-2, Toruń 1960 (kolejne wyd. 1973 i 1978).

¹⁵ Tenże, Autobiografia, s. 99-102.

syntezy dziejów Danii, napisanej razem z Władysławem Czaplińskim¹⁶. Uczniowie Karola Górskiego, Teresa Borawska, Janusz Małek i Zenon Hubert Nowak kontynuowali w następnych dziesięcioleciach współpracę zarówno z Danią, jak i z innymi krajami skandynawskimi. Ponadto profesor odbył podróże naukowe do NRD w latach 1964, 1965 i 1966, Francji oraz Wielkiej Brytanii w 1967 r. Wygłaszane tam wykłady wywoływały duże zainteresowanie słuchaczy, przez co Karol Górski zyskiwał międzynarodową sławę i uznanie. Utrudnienia władz uniemożliwiły mu jednak zrealizowanie stypendium Fundacji Forda i stypendium do Belgii¹⁷. W 1970 r. udało mu się wyjechać do Włoch, gdzie miał wykłady w Rzymie, Bolonii i Ferrarze. Profesor uczestniczył również w Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Moskwie w 1970 r. Skupił się on wówczas na pracach w Międzynarodowej Komisji Zgromadzeń Stanowych, która, jeszcze przed wielkim zjazdem, odbyła z inicjatywy Karola Górskiego posiedzenie w Warszawie. Kontynuację tych zainteresowań stanowił jego udział w konferencjach wspomnianego gremium w latach 1971 i 1972 w RFN (Fryburg Bryzgowijski) i na Węgrzech (Białogród [Székesfehérvár], Budapeszt). W 1971 r. razem z Marianem Biskupem uczestniczył w sympozjum w Visby na Gotlandii, poświęconym historii społecznej. Kolejne spotkanie w 1974 r. zajęło się historią kultury, a zwłaszcza dziejami mieszkania ludzkiego, w ujęciu porównawczym.

W 1973 r. Karol Górski przeszedł na emeryturę, ale nadal prowadził – mimo słabnącego zdrowia i samotności po śmierci żony w 1966 r. – zarówno intensywne prace naukowe, jak i w ograniczonym zakresie wykłady monograficzne dla studentów. W tym samym roku przyszło zaproszenie od Alberto Tenentiego z Paryża w imieniu Fernanda Braudela do wygłoszenia odczytu na prestiżowym sympozjum w Prato na temat wpływu konsumpcji na tendencje i konieczności psychologiczne. Sympozjum odbyło się w 1974 r. i było dowodem rozwoju badań interdyscyplinarnych nad historią społeczną i gospodarczą Europy od XIII do XVIII w.¹⁸

Pod koniec życia Karola Górskiego wielokrotnie uhonorowano godnościami w kraju i zagranicą. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w 1979 r. i Uniwersytet Wrocławski w 1985 r. nadały mu tytuł doktora *honoris causa*. Został członkiem Amerykańskiej Akademii Mediewistycznej (*Medieval Academy of America*) oraz Duńskiej Akademii Nauk (*Kongelige Danske Videnskabernes Selskab*). Papież Jan Paweł II w 1984 r. nadał mu Papieską Komandorię Orderu św. Grzegorza Wielkiego.

Wśród ogromnego i różnorodnego dorobku naukowego K. Górskiego, obejmującego ponad 600 prac, wyraźnie można dostrzec dominację czterech kierunków badawczych. Są to: szeroko rozumiane dzieje państwa krzyżackiego, historia życia wewnętrznego, badania kopernikańskie oraz dzieje zgromadzeń stanowych. W odniesieniu do pierwszego kierunku, poza wspomnianą syntezą państwa krzyżackiego i szeregu innych ważnych książek i artykułów¹⁹, warto wymienić jedyną do

¹⁶ W. Czapliński, K. Górski, *Historia Danii*, Wrocław 1965.

¹⁷ K. Górski, *Autobiografia*, s. 103 n.; Z. H. Nowak, *Karol Górski*, s. 18.

¹⁸ K. Górski, *Autobiografia*, s. 144-148.

¹⁹ Bibliografia prac K. Górskiego zob. tamże, s. 185-249.

tej pory monografię w języku polskim byłej stolicy państwa zakonnego w Prusach – Malborka, miasta i zamku, które były niemal obowiązkowym punktem wycieczek studentów K. Górskiego²⁰. Okres krzyżacki autor w tej książce oczywiście uwypuklił, ale zwrócił też uwagę na aspekty osadnicze. Dziesięć lat później Karol Górski podjął się na zamówienie oficyny Gulio Einaudi z Turynu napisania syntezy dziejów zakonu krzyżackiego. Książkę w języku włoskim, liczącą 287 stron, z ograniczonym aparatem naukowym, opublikowano w 1971 r. w słynnej serii *Saggi*, w łącznym nakładzie 6 tysięcy egzemplarzy²¹. Praca stała się popularna w kręgach akademickich Włoch, ale wywołała też żywe reakcje przede wszystkim w RFN, której historycy dotychczas mieli swego rodzaju monopol na prezentację historii Zakonu czytelnikom zachodnim. Głównym oponentem był ówczesny docent prywatny z Bonn, Udo Arnold, z którym K. Górski polemizował na łamach polskich i włoskich czasopism naukowych. Niemieckiego wydania nie było. Polską wersję opublikowało Ossolineum w 1977 r.²² Ze swoim adwersarzem autor utrzymywał później koleżeńskie stosunki, a sam Udo Arnold stał się, obok urodzonego w Malborku Hartmuta Boockmanna, głównym animatorem procesu zbliżenia historyków polskich i niemieckich, wydawcą zbioru prac polskich o zakonie niemieckim²³. K. Górski brał udział w słynnej toruńskiej konferencji polsko-niemieckiej w sprawie podręczników szkolnych w dniach 20-22 września 1974 r., podczas której nastąpiło zbliżenie tak zwanej polskiej i niemieckiej tradycji historiograficznej.

Rozpoczęte jeszcze przed wojną badania nad religijnością społeczeństwa polskiego zaowocowały w r. 1938 r. książką zatytułowaną *Pisma ascetyczno-mistyczne benedyktynów reformy chełmińskiej*²⁴. Następnie ukazał się tom drugi serii *Pisarze ascetyczno-mistyczni Polski*, który był autobiografią mistyczną Teresy Marchockiej, 1603-1652²⁵. Tom trzeci poświęcony życiu wewnętrznemu Bogdana Jańskiego przepadł w czasie wojny. W 1960 r. Karol Górski przystąpił do pisania książki o historii życia wewnętrznego, co uważał za o wiele istotniejsze niż badanie struktur administracyjnych czy społecznych Kościoła. Pojęcie to zdefiniował jako stosunek człowieka do Boga²⁶. Książka poświęcona tej tematyce w 1962 r. stała się prawdziwym przełomem zarówno w odniesieniu do meritum problemu, jak i przynosiła szereg fundamentalnych ustaleń metodologicznych oraz terminologicznych²⁷.

²⁰ K. Górski, *Dzieje Malborka*, Gdańsk 1960.

²¹ Tenże, *L'Ordine teutonico. Alle origini dello stato prussiano*, Torino 1971.

²² Tenże, *Zakon krzyżacki a powstanie państwa pruskiego*, Wrocław 1977.

²³ W. Sieradzan, *Die wissenschaftliche Zusammenarbeit zwischen Professor Hartmut Boockmann und Professor Zenon Hubert Nowak*, *Bulletin der Polnischen Historischen Mission* 2, 2004, s. 141-149, 297-306.

²⁴ Por. przypis 1.

²⁵ Por. przypis 1. K. Górski, Anna Maria Marchocka, M. Teresa od Jezusa, karmelitanka bosa (1603-1652), Kraków 1974.

²⁶ Tenże, *Autobiografia*, s. 113.

²⁷ Tenże, *Od religijności do mistyki: zarys dziejów życia wewnętrznego w Polsce*, cz. 1: 966-1795, Lublin 1962. Rozwinięciem tych badań były m.in. książki: tenże, *Duchowość chrześcijańska*, Wrocław 1978; tenże, *Studia i materiały z dziejów duchowości*, Warszawa 1980.

Dzięki długoletnim przemyśleniom i badaniom analitycznym Karol Górski był w tym okresie w stanie wprowadzić i upowszechnić takie terminy związane z problematyką duchowości, jak życie wewnętrzne, klimat religijny, szkoła, szkoła życia wewnętrznego, kierownictwo duchowe oraz pokolenie. W 1965 r. opublikował ponadto ważne dzieło kultury polskiej, czyli *Rozmyślania dominikańskie*²⁸.

Badania kopernikańskie zostały zapoczątkowane około połowy lat sześćdziesiątych XX w. i toczyły się w kontekście zbliżających się obchodów pięćsetlecia urodzin wielkiego astronoma. Wielkim problemem spornym była narodowość Mikołaja Kopernika i rola jego wuja Łukasza Watzenrode. W 1970 r. Karol Górski prowadził badania w Rzymie, gdzie w archiwum watykańskim czytał akta Roty, pracował w Bibliotece Watykańskiej i Instytucie Niemieckim oraz Instytucie Geograficznym. Następnie uzupełnił badania w Bolonii. W kraju skupił się na archiwum olsztyńskim. Książka o Koperniku ukazała się w 1973 r. w Ossolineum²⁹. Profesor doszedł do przekonania, że Mikołaj Kopernik uważał, iż urodził się w Prusach, a więc w kraju, który wchodził w skład Polski, i godził patriotyzm lokalny z wiernością królowi Polski. Ustalił ponadto, że Kopernik znał język polski, co kwestionowali badacze niemieccy³⁰.

Problematyką stanową interesował się Karol Górski już w okresie międzywojennym. Punktem wyjścia stało się – obok rozległych kontaktów międzynarodowych – rozpoczęcie prac nad wspomnianą edycją *Aktów Stanów Prus Królewskich*, którą przygotowywał wraz ze swoim uczniem Marianem Biskupem³¹. Cechą charakterystyczną tych prac było pojmowanie procesu budowania reprezentacji stanowej na terytorium Prus Królewskich jako punktu odniesienia do badań porównawczych. Jak już była mowa, Karol Górski uczestniczył czynnie w kongresach Międzynarodowej Komisji Zgromadzeń Stanowych, a także krytycznie recenzował pojawiające się liczne opracowania na ten temat w czasopismach zagranicznych. W nurcie badań porównawczych zestawiał podobne lub identyczne struktury społeczne z uwzględnieniem aspektów gospodarczych i kulturalnych. Podsumowaniem tych badań była praca *Communitas, princeps, Corona Regni. Studia selecta* opublikowana w Warszawie w 1976 r., która świadczy o prekursorskiej roli Karola Górskiego we wprowadzaniu tematyki stanowej do historiografii polskiej³². Uczniowie profesora, przede wszystkim Janusz Małłek, podjęli z powodzeniem tę problematykę w następnym okresie.

²⁸ *Rozmyślania dominikańskie*, t. 1, wyd. i oprac. K. Górski, W. Kuraszkiewicz, Z. Rożanow (oprac. ikonograficzne), T. Dobrzeński (wstęp komparatystyczny), Wrocław 1965.

²⁹ K. Górski, *Mikołaj Kopernik. Środowisko społeczne i samotność*, Wrocław 1973.

³⁰ Tenże, *Autobiografia*, s. 136 n. Z innych prac poświęconych tej tematyce warto wymienić: tenże, *Dom i środowisko rodzinne Mikołaja Kopernika*, Toruń 1968 (wyd. 2: 1972); tenże, *Czy Kopernik był kapłanem?*, Lublin 1973; tenże, *Łukasz Watzenrode: życie i działalność polityczna (1447-1512)*, Wrocław 1973.

³¹ *Akta Stanów Prus Królewskich*, t. 1 (1479-1488), t. 2 (1489-1492), wyd. K. Górski, M. Biskup, Toruń 1955-1957.

³² J. Małłek, *Zasługi Karola Górskiego w wprowadzaniu tematyki stanowej do historiografii polskiej*, w: Karol Górski – człowiek i uczonek, s. 53-62.

Henryk Samsonowicz, zastanawiając się nad oceną dorobku naukowego Karola Górskiego, nie miał najmniejszej wątpliwości, żeby zaliczyć go do grona badaczy o szerokim, europejskim wymiarze³³. Wynika to z długoletniego i owocnego udziału uczonego w życiu naukowym Polski i Europy, ustalania przez niego faktów, które stanowiły podstawę do szerszych badań i inspiracji, oraz wnoszenia teoretycznych propozycji interesujących ogół badaczy Starego Kontynentu. Warto też zaznaczyć, że oddziaływanie jego dzieł dotyczyło ponadto Stanów Zjednoczonych, a nawet ówczesnego ZSRR. Wznawiane ostatnio prace dowodzą wagi i aktualności ustaleń Karola Górskiego.

Wiesław Sieradzan

³³ H. Samsonowicz, Wymiar europejski dorobku naukowego Karola Górskiego, w: tamże, s. 79-85.